

2. Екуменічний діалог як шлях до єдності християн

Особливістю розвитку християнства у сучасному світі є подальша його конфесіоналізація. Нині маємо десь понад тисячу (якщо не більше) конфесійних різновидів християнських віросповідань. Сучасне суспільство дедалі більше характеризується такими специфічними рисами, як плюралізм поглядів, злам старих стереотипів та заміна їх або співіснування з ними нових, переоцінка цінностей, еkleктизм, нові світоглядні пріоритети тощо. Однією з причин цього є те, що віруючі різних конфесій все сильніше стикаються один з одним. Адже нині в часи глобалізму вже не можна замкнуто жити у своєму невеличкому світі, дотримуючись релігійних переконань, що перейшли у спадок від попередніх поколінь. Нині ж християни, мусульмани, іудеї, буддисти - реальні, номінальні та потенційні - не можуть відгородитись один від одного ніякими бар'єрами. А відтак їхній світогляд стає мозаїчним. Світ стає дедалі тіснішим, більш пов'язаним між собою, стирають кордони і географічні, і етнічні, а відповідно - й релігійні.

Сучасна епоха вирівнює всі релігії в їхньому праві бути представленими в тій чи іншій країні. Як доречно наголошує професор Л.Филипович, «і хоча, безумовно, ми маємо так звані ісламські країни чи католицькі, буддійські чи протестантські, але тенденція до рівного ставлення суспільства до віруючих різних релігійних преференцій поширюється, утверджується, стає нормою на релігійному полі. Діалог має бути природнім, виходити з конкретних реалій. Тому, незважаючи на глобалізованість діалогу взагалі, він чітко регіоналізований. В Європі актуалізується діалог більш гомогенний – між християнськими гілками, в Азії він є більш гетерогенним – між буддизмом, індуїзмом, християнством, ісламом і т.ін., що спричинено кількістю наявних там релігій»³³⁰.

Не оминула ця проблема й Україну, яка протягом тривалої своєї історії була релігійно плюралістичною державою. Мирне співжиття вимагало толерантності у міжконфесійних відносинах з представниками інших релігій, з якими, зазвичай, приходилося зустрічатися лише у професійній діяльності. Як зазначав відомий етнолог релігії Арсен Річинський, для українців завжди було характерне толерантне ставлення до іновірців³³¹.

Але, незважаючи на те, що в багатьох країнах світу наявною є тривала історія міжконфесійного співіснування. Нині воно набуває зовсім іншого характеру. Якщо раніше представники різних віросповідань жили відокремлено, практично не спілкуючись з іновірцями та невіруючими, то в сучасному секулярному і глобалізованому світі віруючі різних конфесій змушені постійно спілкуватись з представниками інших релігій. Релігійні громади вже не живуть замкнуто, окремими кварталами. Тепер представники

³³⁰ Филипович Л.О. Міжнародний досвід міжконфесійного діалогу // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. – К., 2010. – С. 158

³³¹ Річинський А.В. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль, 2002. – 448 с.

різних релігій є сусідами, їхні діти ходять до однієї школи, сидять за однією партою, представники різних релігій стикаються не лише на роботі, а й в особистому житті, в сім'ї. У зв'язку з цим гостро постає питання характеру спілкування між релігійними традиціями, яке може бути або повним несприйманням та взаємоігноруванням або ж міжрелігійним діалогом в тій чи іншій толерантній його формі.

Аналізуючи проблему визначення поняття екуменічного діалогу, на нашу думку, перш за все варто відзначити, що дуже часто співрозмовники не правильно вживають цей термін, а відтак на цьому ґрунті виникають конфліктні ситуації. По-перше, як наголошує М.Ю. Бабій, «діалог – це поняття, що характеризує вільний обмін думками, співставлення позицій, свого бачення, вирішення тих чи інших питань двох чи більше його учасників»³³². Тобто діалог передбачає вільне спілкування, а не нав'язування сильнішою стороною слабшій своїх позицій, використання його для самореклами. Тут влучно зауважив професор А. Колодний: «Екуменічний рух ... перетворюється часто в засіб самовихваляння, пропаганди конфесіями своєї єдиноістинності й вияву ще більшої неприязні, ніж це було у відносинах між християнськими течіями до того»³³³.

Ще одним недоліком діалогу часто постає його перетворення в монолог або, що частіше буває особливо в релігійній сфері, в багатоголосся. Імовірно це можна пояснити специфікою саме релігійної сфери, адже багато конфесій не визнають права на істину за іншими. І тут ми погодимося із азербайджанським дослідником А. Абасовим, який наголошує, що словосполучення «міжрелігійний діалог» – термін не зовсім вдалий. Будь-яка релігія в якості доктрини напругу пов'язана з вічністю, не бажає вступати в діалог. Вона вважає, що є самодостатня і в певному сенсі завершена. За таких міркувань мова може йти лише про багатоголосся, але не про діалог³³⁴.

Окрім того, що не завжди вірно розуміється поняття діалог, водночас часто ще й неоднозначно витлумачується й поняття «екуменічний». Приміром, в працях деяких дослідників, зокрема О. Кисельова³³⁵, можна спостерігати розширення цього поняття й вживання «екуменічний» як синоніму до «міжконфесійний» чи «міжрелігійний». Ми ж будемо дотримуватися загальноприйнятого в вітчизняній науці визначення, зокрема поданого в «Релігієзнавчому словнику», де сказано, що «екуменічний рух – об'єднавчий рух християнських Церков, започаткований на Единбурзькій Всесвітній місіонерській конференції 1910 р., який ведеться на рівні міжнародних,

³³² Бабій М. Діалог у контексті міжконфесійних відносин: сутність і проблеми // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні / За ред. А. Колодного і П. Яроцького. – К., 2001. – С. 46.

³³³ Колодний А. Християнство на порозі третього тисячоліття // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. – С. 67.

³³⁴ Абасов А. Межрелигиозный диалог как фактор культуры: принципы организации // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні – С. 74.

³³⁵ Кисельов О.С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. – К., 2009.

регіональних і національних релігійних організацій»³³⁶. А відтак екуменічний діалог стосується лише християнських Церков, а стосунки християн, наприклад, з мусульманами називають міжконфесійними.

Такої ж думки дотримується й професор П.Яроцький. Екуменізм, наголошує він, це - «не що інше, як рух за консолідацію сучасного християнства, яке перебуває в стані роздробленості, з метою досягнення віросповідної єдності всіх християн. І хоч спершу екуменічний рух виник у протестантському середовищі, з часом у нього включилися православні та інші церкви»³³⁷. Професор А. Арістова слушно наголошує, що екуменічний рух є різновидом міжконфесійної співпраці: він постає як взаємодія різних християнських Церков та деномінацій, що спрямована на їхнє взаємне зближення, консолідацію, навіть об'єднання³³⁸.

Окрім релігієзнавців, такої ж думки щодо екуменізму дотримуються й релігійні діячі, зокрема колишній Апостольський нунцій в Україні архієпископ Микола Етерович. Він наголошує, що «коли вживається термін «екуменічний діалог», то насамперед маємо на увазі відносини між католицькою Церквою з іншими християнськими Церквами та спільнотами всього світу. А коли йдеться про стосунки з представниками нехристиянських релігій, то говорять про міжрелігійний діалог»³³⁹.

Відтак в даному параграфі під поняттям *«екуменічний діалог»* ми будемо розуміти співпрацю між християнськими Церквами, спрямовану на їхнє взаємне зближення, консолідацію, навіть об'єднання в різноманітних сферах їхньої діяльності.

При дослідженні екуменічного діалогу важливим постає визначення його мети та сфер впливу, зокрема «об'єктом християнської екумени стає широке коло соціальних проблем, насамперед глобальних (війни та миру, екологічних, демографічних тощо)». Так, велика роль Всесвітньою Радою Церков приділяється становищу релігій і церков, прав віруючих у різних країнах світу, актуальним соціальним проблемам.

Таким чином, «глобалізація всіх сфер суспільного життя, яка розпочалася в кінці ХХ століття, зумовила появу екуменічних тенденцій в різних християнських конфесіях при власному розумінні кожною з них самої суті екуменізму. При цьому мова йде радше про ті чи інші форми організаційного (інституційного) єднання, єднання в діяльності у позарелігійній сфері, ніж поєднання в богословській»³⁴⁰. Відтак екуменічний

³³⁶ Релігієзнавчий словник. За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996. – С. 107.

³³⁷ Яроцький П.Л. Український екуменізм – шлях до порозуміння та співпраці церков // Релігія і Церква років незалежності України. – К.-Дрогобич, 2003. – С. 411.

³³⁸ Арістова А.В. Міжконфесійні відносини у формах їх вияву // Конфесіологія релігії. Колективна монографія за ред. А.Колодного і Л.Филипович. – К., 2009. – С. 204.

³³⁹ Етерович М. Екуменічний діалог – ідеал і реальність // Людина і світ. – 2002. – № 11-12. – С. 2.

³⁴⁰ Колодний А. Християнство на порозі третього тисячоліття // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. – С. 67.

діалог за метою його спрямування можна поділити на релігійний та позарелігійний. На думку О.Кисельова, метою релігійного або богословського діалогу може бути ознайомлення з іншими традиціями, пошук спільних і відмінних моментів у віровченні, пошук можливостей подолання наявних розходжень тощо. Це найскладніший пласт екуменічного діалогу, адже йде мова про можливість певного виправлення богословських формул³⁴¹.

Проте, враховуючи те, що богословські концепти конфесій розглядаються ними як найбільша святиня, а відтак вони всіляко прагнуть забезпечити їх сталість, то контакти між різноконфесійними спільнотами в рамках екуменічного діалогу можуть зосереджуватися не обов'язково на віроповчальній тематиці. Вони насамперед можуть стосуватися питань:

- спільної місіонерської, просвітницької та медичної діяльності;
- обговорення соціальних, економічних, політичних, екологічних проблем і вироблення з них спільних позицій;
- питань спільного вивчення і перекладу Священних книг;
- питання захисту прав на свободу релігійної діяльності і свобод людини;
- пошук форм спільних молитов і богослужінь тощо.

Як вже зазначалося вище, екуменічні відносини можуть виявлятися на двох рівнях - релігійному і нерелігійному. До релігійного рівня між християнськими спільнотами належать: співробітництво у вивченні та перекладі Біблії; богословський діалог з догматичних питань; спільні молитви і богослужіння; співпраця в місіонерстві, тобто спільна діяльність у суто релігійних питаннях. Нерелігійний рівень екуменічних відносин – це співпраця у сфері медицини й освіти, захисту прав і свобод людини, пошук форм сумісної діяльності у боротьбі з бідністю, охороною природи, вихованням молоді, благодійництві в будинках для літніх людей, школах інтернатах, лікарнях тощо.

Повноцінний екуменічний діалог, як підкреслює М.Бабій, можливий лише за умов доброзичливості, порозуміння, неупередженості, при чіткому дотриманні визначальних принципів діалогічних відносин, які є необхідним чинником повноцінного і продуктивного вияву буття конфесій на їх функціональному рівні. По-перше, це - рівність, суверенність, автономність суб'єктів діалогової комунікації. Конструктивний діалог у даному контексті має бути зорієнтований на головну вимогу: кожний його учасник має «визнавати інших рівними». По-друге, це безумовність права кожного учасника діалогу на власне розуміння істини, на свою правду, життєву й інтелектуальну позицію, світоглядні цінності, традиції, оцінку причин, факторів конфліктогенності конфесійних взаємовідносин тощо³⁴².

Важливим елементом конструктивного діалогу є безумовна відмова його суб'єктів від монополії на істинну, відкритість та повага до інакшості. Це дає

³⁴¹ Кисельов О.С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. – С. 31-32.

³⁴² Бабій М. Діалог у контексті міжконфесійних відносин: сутність і проблеми // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. – С. 47.

змогу учасникам залишатися на ґрунті власних світоглядно-релігійних, ціннісних життєвих засад, традицій, орієнтирів і водночас збагнути зміст альтернативних систем цінностей, а також визнати право на їх існування. Як наголошує М.Бабій, діалог не передбачає нівелювання принципових розходжень, відмінностей у поглядах їхніх суб'єктів. Чітке їхнє розуміння, проникає в сутність, уможлиблює пошук бази для зближення позицій. Це і є основа успішного діалогу³⁴³.

Таким чином, екуменічний діалог можливий лише на умовах толерантності та взаємної поваги, на неупередженому сприйнятті поглядів іншої сторони учасників діалогу. Особливо актуальним базуванням стосунків на ґрунті толерантності має виявлятися у богословському зрізі екуменічних відносин, адже саме тут її дотримуватися є найважче у зв'язку зі специфікою самого феномену релігії, де кожна конфесія має чітко сформовану свою догматичну систему. Нерелігійний рівень екуменічних відносин навпаки - вже на своїх вищих етапах ґрунтується лише на бажанні та добрій волі християн, на вченні Ісуса Христа про любов до ближнього. Позарелігійна співпраця в міжхристиянському діалозі є найактивнішою, адже вона не вимагає від співбесідника поступатися своїми переконаннями, в той чи інший спосіб змінювати віроповчальний контекст своєї конфесійної належності.

Співпраця в межах екуменічного руху з соціальних питань не лише слугує зближенню деномінацій та окремих християн, а й поглиблює їхнє взаєморозуміння і прихильність один до одного. Пошук міжцерковної єдності екуменісти часто пов'язують із боротьбою за мир і соціальну справедливість у світі.

Цілі екуменічної співпраці християн різних Церквою і деномінацій можна інтерпретувати по-різному. Одні вбачають їх у «залученні в дужки» або «віднесенні за двері» відмінностей і зосередженні уваги на тому, що об'єднує, інші ж – у співпраці з підготовки базису для доктринального зближення. Проте для самої соціальної діяльності відмінності в розумінні цілей співпраці не є принциповими, оскільки взаємодія суб'єктів не виключає, що кожен із них має свої наміри і цілі, але позитивно впливає на суспільні зусилля³⁴⁴. Таким чином, саме в позарелігійному екуменічному діалозі виявляється толерантність та можливість співпраці між різними гілками християнства. Це, на нашу думку, викликане тим, що, незважаючи на значні розбіжності у вченні сучасних християнських конфесій, у соціальних питаннях спостерігається їхня однаковість і тут їм дійти до певного компромісу у вирішенні розглядуваних проблем значно легше.

Те, що в християнстві переважає позарелігійний екуменічний діалог можна пояснити також і тим, що важливою особливістю сучасного міжхристиянського спілкування є можливість задіювати в ньому не лише Церкви як інституції, а й окремих послідовників християнських спільнот, навіть рядових віруючих. Це нині стає можливим і актуальним, зважаючи на

³⁴³ Там само. – С. 48.

³⁴⁴ Кисельов О.С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. – С. 28.

те, що навіть в таких консервативних християнських конфесіях як православ'я розширюється роль мирян. Віруючі з простих статистів перетворюються в активних діячів у середині Церкви. Так, в Україні поширюється позалітургійна міжконфесійна волонтерська діяльність допомоги онкохворим, дітям в сиротинцях тощо. Відтак саме через сферу соціальної діяльності зростає і збільшується кількісно роль мирян в екуменічному діалозі.

Звичайно, у формуванні позиції рядових мирян щодо представників інших релігій мають особливе значення не офіційні конфесійні документи, з якими вони у своїй більшості мало знайомі, а позиція приходського кліру. Адже саме він через проповіді, особисті бесіди формує позиції мирян з того чи іншого питання. Ставлення священників не завжди збігається з офіційно проголошеною позицією Церкви. Серед кліру можна виділити дві точки зору: по-перше, толерантне ставлення, можливість співпраці з представниками інших не тільки християнських течій, а й навіть інших релігій. Переважно це виявляється в соціальній сфері.

Найчастіше сприйняття чи несприйняття екуменічного діалогу на рівні кліру та рядових віруючих визначається не офіційною позицією Церкви і її установками, а тим, наскільки близько віруючі однієї конфесії стикаються у своєму повсякденні з представниками інших конфесій, якою є сфера такого спілкування, наскільки воно невимушене і термінове. Наприклад, сучасна Німеччина, де вже протягом довгого часу мирно вживаються католики та протестанти, які раціонально, із врахуванням особливостей свого конфесійного вияву, так би мовити, поділили сфери свого суспільного життя і форми впливу на нього, не знає конфліктних ситуацій на релігійному ґрунті. З іншого ж боку, Великобританія, де, по суті, мирного співжиття католиків та протестантів ніколи не було та, напевне, й не буде, якимось і не працює на пошук форм і шляхів толерантизації їх відносин. Звичайно, на відміну від Німеччини, в цій країні слід враховувати, окрім релігійно відмінного, ще й національні та політичні чинники.

Серед рядових віруючих існує дві точки зору щодо можливих відносин з іншими релігіями залежно від прихильності до модернізму чи консерватизму: контакт та зміна під їхнім впливом або консервування та дотримання свого віровчення, догматики. Конфесійні богослови у своїй більшості, а разом з ними і церковний клір, обстоюють і пропагують дотримання другого напрямку. Але, як показують реалії сучасного життя, більша частина мирян все ж слідує першому шляху, адже в сучасному світі неможливо відгородитись від представників інших конфесій, не спілкуватись з ними, а водночас в той чи інший спосіб і не відчувати їхній вплив. Якщо раніше християни могли жити замкнуто, практично не спілкуючись з іновірцями та невіруючими, то в сучасному глобалізованому секулярному світі миряни змушені постійно контактувати з представниками інших релігій. Вони можуть почитати їх Священні книги, богословські видання, періодику, зайти в їх сайт, а чи ж і в храм (молитовний будинок), послухати розповіді про їх конфесійне життя, а то й одержати щось із гуманітарки. Зрозуміло, що все це не залишається

безслідним, формує насамперед думку про можливість буття християнства і в іншому його вимірі, інших духовних і зовнішніх вираженнях. Відтак екуменізм може виявлятися не лише на рівні взаємних відносин офіційних структур різних християнських конфесій (наприклад, в Україні УПЦ МП і УПЦ КП, УПЦ КП та УАПЦ, УПЦ КП і УГКЦ, тієї чи іншої Православної Церкви з офіційними інституціями якихось протестантських спільнот та ін.), а й між окремим послідовниками різноконфесійних течій.

Враховуючи поліконфесійність практично кожної сучасної країни, для сучасних християн характерними є фактично постійні і повсемісні контакти з «іншими» вірянами, наявність під впливом «інших» їх світобачення і діяння. Спілкування з мирянами-іновірцями виявляється у певній зміні світогляду та зміні ставлення до деяких норм віровчення (як свого, так і чужого) в їх вираженнях у різних сферах життя (сімейних, побутових, громадських та ін.). Це спілкування веде до зростання можливостей культурного обміну, не обмеження особистості поінформованістю про якусь іншу конфесію лише словами служителя культу. Водночас наявним є й вторгнення засобів масової інформації в духовне життя вірян. Вони дають можливість, зокрема, прийняти на свій екран рідною мовою інформацію про різні конфесії, прочитати про них на шпальтах газет, а відтак відчутти їх переваги чи можливості.

Звичайно, маятниковий рух, як це, зокрема, має місце в Польщі, йде від більш поміркованої позиції до консервативно налаштованої, проте політичні орієнтації влади не завжди відповідають вподобанням рядових громадян. Слідуючи міжнародним правовим нормам, влада не чинить якийсь особливий опір і перешкоди появі і поширенню якихось раніше не існуючих на її теренах християнських конфесій. Таке має місце, зокрема, фактично у всіх країнах пострадянського простору. Наприклад, в Україні до незалежності не було ні харизматичних, ні мормонських, ні англіканських, ні багатьох інших християнських течій. Поява їх актуалізувала питання відносин з ними як офіційних інституцій так званих історичних Церков, так і їх вірян.

Особливо активно контакт з іншими вірами, як наголошує професор А.Колодний, виявляється у зростанні кількості шлюбів з іновірцями, що руйнує «сімейні церкви», завдяки яким ще зберігалися та передавалися традиційно-конфесійні традиції³⁴⁵. Тому історичні Церкви переважно негативно ставляться до таких шлюбів, всіляко прагнуть їх відвертати. Зникнення «сімейної церкви» призупиняє виконання домашніх обрядів у їх певних конфесійних формах, виносить обрядодіяння вже в його храмове виявлення, а відтак обмежує можливості виховання дітей в конфесійній традиції їх батьків, дідів і т.д.

Відтак важливою сферою конфесійного життя віруючих є сім'я, в якій найчастіше й виявляється толерантне чи нетолерантне ставлення до представників інших релігій. Сім'я, як соціальний інститут, є однією з найголовніших складових життя християн. Вона супроводжує людину від

³⁴⁵ Колодний А.М. Християнство ХХІ століття// Християнство і особа. Науковий збірник. – Тернопіль, 2000. – С. 6.

народження до смерті, в ній закладаються та формуються релігійні почуття, прививається прихильність до певної віри, відбувається виховання дітей у дусі певних християнських звичаїв і світобачення. Сім'я є тією духовною атмосферою, яка визначає все життя особи.

В сучасному християнстві, розуміючи це, сім'ї приділяється значна увага, посилюється тенденція до сакралізації та фідеїзації родини, перетворенню її в «домашню церкву». Серйозну, цілеспрямовану роботу з формування й моральної консолідації релігійної родини як інструменту збереження й відтворення християнської традиції систематично проводять богослови і священнослужителі. Родина розглядається ними як охоронниця моральних чеснот і цінностей, передавач їх новим поколінням через відповідне виховання.

Спільність віри подружжя, що є членами тіла Христового, наголошується в низці тематичних християнських видань (вони – різноконфесійні, але за змістом і навіть обґрунтуванням фактично співпадають), складають важливу умову справді християнського і церковного шлюбу. Лише єдина віра в сім'ї може стати «домашньою Церквою» (Рим. 16:5; Філ. 1:2), в якій чоловік і дружина разом з дітьми зростають в духовному удосконаленні і пізнанні Бога. Відсутня конфесійної одноставності є серйозною загрозою цілісного подружнього союзу. Саме тому Церква вважає своїм боргом закликати віруючих вступати в шлюб лише в Господі (1 Кор. 7:39), тобто з тим, хто поділяє їх християнські погляди.

Хоча, незважаючи на негативне ставлення до шлюбів з іновірцями, більшість християнських Церков останнім часом їх визнає, не засуджує категорично. Це можна пояснити тим, що насильницьке ізолювання Церквою своїх вірян, нав'язування їх своєрідного «конфесійного патріотизму», а відтак заборони на спілкування з іновірцями, можливості з ними утворювати сім'ї, призведе до розчарування у їх вірі та спричинить відхід від неї.

Контакт з іновірцями для сімейного життя віруючих-християн має різні наслідки. З одного боку, можна визначити позитивні – культурний обмін, духовне взаємозбагачення, пізнання інших релігій призводить до розширення світогляду, усуває замикання лише на своїй релігійній традиції. Лише завдяки спілкуванню можна пізнати один одного, а заодно і зрозуміти, а саме порозуміння є ключем до мирного співжиття. Разом із тим, таке спілкування дає змогу збагнути цінність та особливість власного світогляду. З іншого боку, спілкування з іновірцями має й негативні наслідки, воно веде до певної зміни конфесійних переконань, втрати віри у єдиноістинність своєї релігії. На побутовому рівні це призводить до розмивання власних релігійних традицій: дуже часто миряни заради цікавості йдуть в інші конфесії, релігії. В сімейному контексті це подеколи призводить до зникнення «домашньої церкви» як осередку формування релігійності наступного покоління.

Таким чином, поняття екуменічний діалог у сучасній науці не має однозначного визначення, проте більшість дослідників все ж схиляється до того, що використання цього терміну є правомірним лише у відношенні до

міжхристиянських стосунків. Він практично неможливий у відношеннях з нехристиянськими релігіями і на спільнотному рівні. Тут він скоріше виявляється на рівні простого ознайомлення при наявності допитливості. Досліджуючи екуменічний діалог відзначимо те, що його роль у сучасному світі дедалі більше зростає у зв'язку з глобалізацією, а також подальшою конфесіоналізацією християнства. Ці дві тенденції призводять до того, що міжхристиянське спілкування нині є як ніколи актуальним. Сам екуменічний діалог можна поділити на релігійний та позарелігійний. Останній з них є найбільш продуктивним, оскільки не вимагає від конфесій поступатися своїми релігійними переконаннями, не закликає до якихось істотних змін віроповчальних систем, традиційних обрядових дійств тощо.

3. Перспективи синтезу науки та релігії

Насамперед спробуємо з'ясувати в нашому параграфі те, в якому співвідношенні знаходяться між собою такі суспільні феномени як релігія та наука.

Релігія – це складний духовно-практичний суспільний феномен, в основі якого лежить віра людини в існування надприродного рівня буття, з яким вона має зв'язок внаслідок свого походження чи виняткового положення у світі. Як форма суспільної свідомості, релігія специфікується тим, що система світоглядних уявлень віруючих спирається на (й вибудовується залежно від) релігійне уявлення про надприродне джерело буття (Бога). Як історичний феномен, кожна окрема релігія має свій початок в історії людства – постає в певному історично-культурному контексті і, безперечно, вбирає на етапі свого становлення ті культурно-духовні надбання людських спільнот (зокрема, й відповідні наукові знання чи протонаукові уявлення), які в цих колективах є визнаними й поширеними.

Але історія взаємовідносин релігії та науки є складною. Для того, щоб проаналізувати перспективи синтезу науки і релігії, нам треба розібратися з їхньою специфічністю: 1) як світоглядних форм; 2) як пізнавальних систем. Наш шлях рухатиметься через визначення об'єкту відображення, предмету дослідження, функціонального призначення та цільового зосередження, методологічних та знаряддевих особливостей релігії та науки.

Ще Г.Гегель звернув увагу на особливості співвідношення релігійного та наукового освоєння людиною світу. За його переконанням, “людська свідомість не може жити лише безпосереднім духовним прагненням до абсолюту”, бо ж “тривалий проміжок часу людина переймається буденними турботами та зайнята мирською діяльністю задля задоволення особистих інтересів, мирських цілей та щоденних потреб”, тому “релігійне та мирське постають як “різні роди діяльності, дві області свідомості, сторони людської